

УДК 37.017.4

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5\(19\)-630-635](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5(19)-630-635)

Шевчук Ганна Йосипівна кандидат історичних наук, доцент кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, <https://orcid.org/0000-0002-9688-2305>

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті розглянуто суть національно-патріотичного виховання молоді в контексті викликів, зумовлених російською збройною агресією проти України. Охарактеризовано основні складники та завдання національно-патріотичного виховання. Зосереджено увагу на формуванні в молоді української національної ідентичності, патріотичної свідомості, відповідальної громадянської позиції та готовності захищати національні інтереси.

Проаналізовано нормативно-правову базу в сфері національно-патріотичного виховання. Особливу увагу звернуто на Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», що врегулює сфери національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання.

Наголошено на тому, що сучасний виховний процес у закладах освіти здійснюється в період сплеску патріотизму й героїчної боротьби українського народу за свободу, незалежність і територіальну цілісність України. Героїзм сучасних воїнів, які ціною власного життя захищають Україну від російської навали, має стати невід'ємним і надважливим компонентом національно-патріотичного виховання молодого покоління.

Висвітлено нові акценти, сучасні підходи та форми реалізації національно-патріотичної складової виховного процесу в умовах воєнного стану. Окреслено напрями розвитку національно-патріотичного виховання, що мають на меті сформувати нове покоління українців, громадян-патріотів, які діють згідно з національними та європейськими цінностями. Акцентовано на тому, що національно-патріотичне виховання, яке є однією із пріоритетних справ держави та суспільства, має бути системним і безперервним процесом, що бере початок із раннього дитинства та триває впродовж усього життя.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, патріотизм, молодь, війна, російська агресія, національна ідентичність, активна громадянська позиція, історична свідомість.

Shevchuk Hanna Yosypivna Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, <https://orcid.org/0000-0002-9688-2305>

NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION OF THE YOUTH DURING WARTIME

Abstract. The article reviews the essence of the national-patriotic education of the youth in the context of the challenges caused by the Russian military aggression against Ukraine. It described the main constituents and aims of national-patriotic education. The focus is made on the need to foster Ukrainian national identity among the youth, to instill patriotic conscience, responsible civic stance, and readiness to protect national interests.

The author analyzes laws and regulations in the national-patriotic education domain. Special attention is drawn to the Law of Ukraine “On the Main Principles of State Policy in the Field of Establishing Ukrainian National and Civic Identity” which regulates the fields of national-patriotic and military-patriotic education.

It is emphasized that educational process in educational establishments today is carried out during an uplift of patriotism and heroic struggle of the Ukrainian people for freedom,

independence and territorial integrity of Ukraine. The heroism of the warriors who sacrifice their lives today to protect Ukraine from the Russian invasion should become an integral and cornerstone part of national-patriotic education of the younger generation.

The article focuses on new aspects, modern approaches and forms of actuating national-patriotic constituent of educational process during wartime. It defines the directions for developing the national-patriotic education aimed at growing a new generation of Ukrainians as patriotic citizens who would act based on national and European values. An emphasis is made on the thesis that national-patriotic education, being one of the priority matters for the state and society, should be a systematic and ongoing process stemming from the early childhood and lasting throughout all lifetime.

Keywords: national-patriotic education, patriotism, youth, war, Russian aggression, national identity, active civic position, historic conscience.

Постановка проблеми. Війна, яку розв'язала Російська Федерація проти України, неминуче призвела до пошуку нових підходів щодо організації освітнього процесу та виховання молодого покоління. При цьому надзвичайної уваги потребує розвиток національно-патріотичного виховання, оскільки воно є важливим чинником національної безпеки і зміцнення держави. Національно-патріотичне виховання покликане сформувати в особистості високу патріотичну свідомість, відповідальну громадянську позицію, почуття любові до Батьківщини та готовність захищати національні інтереси, незалежність і територіальну цілісність України.

Патріотизм та національно-патріотичне виховання актуальні і для системи освіти, і для держави загалом. Основним інститутом, що забезпечує його реалізацію, є держава, але вагомий внесок у розвиток патріотичного виховання вносять також батьки, освітяни, громадські організації, волонтери. Патріотичне виховання важливе для зміцнення єдності та національної ідентичності, сприяє формуванню почуття належності до власної культури, мови, історії, традицій і національних цінностей, що в сучасних умовах має високу актуальність.

В умовах російської збройної агресії національно-патріотичне виховання потребує системного підходу до його реалізації та розвитку, матеріально-технічного забезпечення, нових підходів і методів роботи з молоддю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні засади, пріоритети й завдання національно-патріотичного виховання молодого покоління визначені в Стратегії національно-патріотичного виховання та плані дій з її реалізації на 2020 – 2025 роки, Державній цільовій соціальній програмі національно-патріотичного виховання на період до 2025 року, Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України та заходах щодо її реалізації до 2025 року. Важливим кроком у комплексному врегулюванні на законодавчому рівні сфери національно-патріотичного виховання стало ухвалення у грудні 2022 року Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності».

Питання розвитку патріотичного виховання є предметом дослідження багатьох українських і закордонних педагогів та вчених. Зокрема, проблемам теорії, практики, методології національно-патріотичного виховання присвячені праці І. Бега, Т. Пахотіної, А. Годлевської, В. Кульчицького, Л. Стайгородської, Л. Пономаренко, С. Тарнавської та ін. Закордонний досвід патріотичного виховання висвітлений у працях В. Будака, О. Діденка, Т. Максимової.

Для сучасного етапу вивчення проблем національно-патріотичного виховання характерно дослідження його особливостей і шляхів реалізації в умовах повномасштабного вторгнення російських військ на територію України. Із-поміж актуальних наукових здобутків у цьому напрямі можна виокремити праці І. Устименко, Н. Бондаренко, С. Косянчука, Н. Безлюдної, С. Сьоміна, Л. Чупрія.

Незважаючи на значну кількість досліджень у цій сфері, актуальність наукових пошуків з означеного питання зростає. В умовах війни з Російською Федерацією розвиток національно-патріотичного виховання стає нагальним питанням, оскільки від нього залежить майбутнє нашої нації.

Метою статті є визначення сутності, основних засад і складників національно-патріотичного виховання української молоді в умовах воєнного стану, дослідження законодавчої бази, висвітлення сучасних підходів і напрямів розвитку цієї сфери.

У дослідженні були використані методи аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення наукової літератури та нормативно-правових актів, що регулюють сферу національно-патріотичного виховання в Україні.

Виклад основного матеріалу. На тлі російської збройної агресії національно-патріотичне виховання української молоді потребує системного підходу до його реалізації та розвитку, а також має перейти від загальних положень до практичних дій. У червні 2022 року Міністерство освіти і науки України затвердило нову Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України, актуалізовану відповідно до сучасних викликів. У концепції окрему увагу звернуто на військово-патріотичне виховання як складник національно-патріотичного виховання [Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, 2022].

Важливим кроком у комплексному врегулюванні на законодавчому рівні сфер національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання стало ухвалення Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». Закон унормовує поняття національно-патріотичного і військово-патріотичного виховання як складників державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, а також уперше дає інструментарій сфері, яку досі в Україні системно не розвивали. До того ж, він створює підґрунтя для системного захисту національних інтересів України, зокрема, йдеться про повагу до Конституції, мови, історії, захисту громадянських прав і свобод [Мокан В., 2021].

Закон закріплює поняття національно-патріотичного виховання як наскрізного виховного процесу, спрямованого на утвердження української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності й відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності й територіальної цілісності України [Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», 2022].

З огляду на зміст поняття національно-патріотичного виховання його основними завданнями є:

- формування національної ідентичності та відповідальної громадянської позиції;
- виховання любові до Батьківщини;
- шанобливе ставлення до Конституції та законів України, державних символів і державної мови;
- популяризація історії, традицій, культури України, українськомовного культурного продукту;
- формування готовності до захисту національних інтересів і територіальної цілісності України;
- розвиток бережного ставлення до природних ресурсів, культурної спадщини України та інші.

Відповідно до зазначеного закону основними складниками національно-патріотичного виховання, що взаємодіють між собою й доповнюють один одного, є: громадянсько-патріотичне, духовно-моральне виховання та співпраця із закордонними українцями.

Важливе місце у громадянсько-патріотичному вихованні належить формуванню любові до України, патріотичної свідомості, шанобливого ставлення до державних символів та державної мови як національної цінності [Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської

ідентичності», 2022]. Причому, згідно з результатами дослідження, проведеного наприкінці 2019 року Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова, 80 % опитаних українців вважають, що любов до своєї країни якраз і є головною складовою патріотизму [Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, 2020]. Відповідно до результатів опитування Соціологічної групи «Рейтинг», проведеного вже під час воєнного стану в серпні 2022 року, більшість українців відчують гордість за свою країну [Соціологічна група «Рейтинг», 2022].

Особливої уваги в національно-патріотичному вихованні заслуговує формування історичної свідомості. Знання історії та культури своєї країни дозволяє усвідомлювати значення й роль України у світі, формувати національну самосвідомість і зберігати історичну пам'ять. Героїчні й водночас трагічні події в Україні внаслідок повномасштабного вторгнення російських військ породжують нову хвилю патріотизму й самовідданості українців у боротьбі за незалежність і свободу. Національно-патріотичне виховання молоді потрібно здійснювати не лише на прикладах історії становлення української державності, а й на сучасних прикладах відважних і героїчних вчинків. Це історії життя справжніх патріотів, які обстоюють своє законне й невід'ємне право бути господарями на власній землі. Виховні години, інтерактивні лекції, тематичні зустрічі можуть проводитися на прикладах мужності й відваги учасників Революції Гідності, Героїв Небесної Сотні, «кіборгів», учасників антитерористичної операції, операції об'єднаних сил у Донецькій та Луганській областях і загалом повномасштабної війни Російської Федерації проти України.

Однією з нових форм національно-патріотичного виховання в умовах війни є започаткування в березні 2022 року Указом Президента України загальнонаціональної щоденної хвилини мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України. У закладах освіти вшанування пам'яті загиблих у війні з російським агресором має бути невід'ємною складовою сучасного виховного процесу. Крім цього, обов'язковим має бути обговорення поведінки під час повітряних тривог і правил безпеки в умовах воєнного стану [Безлюдна Н., 2022: с. 79 – 80].

Вирішення завдань національно-патріотичного виховання залежить від методів педагогічного впливу на свідомість і поведінку молоді. Виховний вплив засобами української мови як навчальної дисципліни має бути максимальним, змістовно і структурно впливати з його специфіки. Курс української мови реалізує базові виховні функції, зберігаючи водночас основний лінгвістичний зміст [Бондаренко Н., Косянчук С., 2022: с. 33].

Вагомим складником національно-патріотичного виховання також є формування громадянської самосвідомості, що полягає визнанні своєї ролі й відповідальності в суспільстві, поваги до прав та свобод людини і громадянина, дотриманні законів і моральних норм. Національно-патріотичне виховання має сприяти розвитку демократії та правової держави, де права і свободи кожної людини захищені законом. Своєю чергою, розвиток громадянської самосвідомості сприяє формуванню активної громадянської позиції та патріотичної поведінки.

Виховання патріотичної поведінки передбачає вчинки, що відповідають патріотичним цінностям і допомагають зберегти та зміцнити національну ідентичність. Це може бути волонтерська діяльність із підтримки захисників на фронті, допомога внутрішньо переміщеним особам, залучення до плетіння маскувальних сіток, благодійні акції, участь у заходах із нагоди державних свят, вшанування пам'ятних дат, популяризація української мови і культури та багато іншого. Молодь також може своєю творчістю демонструвати підтримку Збройним силам України. Тобто національно-патріотичне виховання повинно передбачати залучення до практичної діяльності, що сприятимегуртуванню молоді, формуванню соціально важливої ініціативності та прагненню бути корисними для Батьківщини. Такі заходи допомагають молоді зрозуміти, що означає бути патріотом і громадянином своєї країни.

У процесі національно-патріотичного виховання також потрібно говорити про інфомедійну грамотність та формування навичок критичного мислення. Сучасна молодь жодного дня не обходиться без гаджетів, тому у виховному процесі варто акцентувати на інформаційній гігієні, кібербезпеці, протидії дезінформації й боротьбі з ворогом на інформаційному фронті. Освітняни мають навчити молодих українців орієнтуванню в інформаційному просторі, виборі достовірних джерел інформації та базовим навичкам протистоянню ворожій пропаганді. Громадські організації, волонтери й батьки також вносять вагомий внесок у розвиток національно-патріотичного виховання. Вони організовують патріотичні заходи, підтримують військових, проводять інформаційну роботу, щоб виховувати у молоді любов до своєї країни та бажання її захищати.

Важливим компонентом національної ідентичності є український спорт. Розвиток спорту та досягнення спортсменів на міжнародній арені формують позитивний імідж і престиж України у світі. Популяризація здорового способу життя, виховання відповідального ставлення до свого здоров'я, участь у спортивних заходах також є складовими національно-патріотичного виховання, що потребують залучення більшої кількості молоді. Зважаючи на активізацію євроінтеграційних процесів, потрібно залучати молодь до збагачування образу України у світі, популяризації української мови, історії, культури і традицій. Потрібно виховувати в молоді відповідальність за збереження та розвиток культурних цінностей України.

Крім цього, національно-патріотичне виховання має формувати моральні й етичні цінності. Воно сприяє розвитку високих стандартів поведінки, доброзичливих взаємин із людьми, виховує шанобливе ставлення до старших, повагу до інших національностей і культур. Усе це формує особистість, яка має високу духовну культуру, етичні принципи та цінності, що сприяє розвитку суспільства та держави загалом.

Таким чином, національно-патріотичне виховання молодого покоління здійснюється різними інституціями і має на меті виховати громадян, які беруть активну участь у житті своєї країни, захисті національних інтересів, розвитку й підтримці демократичних цінностей. Цей процес включає в себе поширення знань про історію, культуру, традиції, державні символи, мову та інші аспекти національної ідентичності, а також виховання моральних якостей, таких як повага до закону, дисципліна, відповідальність і громадянська свідомість.

Висновки. Російська збройна агресія актуалізувала потребу в перегляді підходів до національно-патріотичного виховання молодого покоління українців. Патріотичні почуття і гордість за власну країну мають прищеплюватися українцям із раннього дитинства. Національна ідентичність, свідомо громадянська позиція, відповідальність за долю своєї країни – це те, що формується в процесі національно-патріотичного виховання через мову, історію, цінності й традиції. Тому сьогодні виховання громадянина-патріота України має бути пріоритетним завданням на всіх рівнях, адже від нього залежить національна безпека та майбутній розвиток вільної, згуртованої та успішної української нації.

Література:

1. Безлюдна Н. Особливості національно-патріотичного виховання молодших школярів в умовах воєнного стану. Збірник наукових праць «Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи». 2022. URL: <http://ppsh.udpu.edu.ua/article/view/268057> (дата звернення 20.03.2023).
2. Бондаренко Н., Косянчук С. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. 2022. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/732103/1/BNV%20KSV%202022rek.pdf> (дата звернення 20.03.2023).
3. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України: Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527. URL: <https://bit.ly/3UsbtJG> (дата звернення 15.03.2023).
4. Мокан В. Чому держава повинна унормувати сферу національно-патріотичного виховання. *Українська правда*. 2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/12/14/7317302/> (дата звернення 20.03.2023).

5. Патріотизм, мова та зовнішньополітичні пріоритети – громадська думка України. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2020. URL: <https://bit.ly/3KoSDyr> (дата звернення 15.03.2023).

6. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»: Закон України від 13.12.2022. № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20> (дата звернення 15.03.2023).

7. Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: ідентичність, патріотизм, цінності (17-18 серпня 2022). Соціологічна група «Рейтинг». 2022. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnya_2022.html (дата звернення 20.03.2023).

References:

1. Bezliudna N. (2022). Osoblyvosti natsionalno-patriotichnoho vykhovannia molodshykh shkoliariv v umovakh voiennoho stanu. [Zbirnyk naukovykh prats «Psykhologo-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly»]. URL: <http://ppsh.udpu.edu.ua/article/view/268057>. [in Ukrainian].

2. Bondarenko N., Kosianchuk S. (2022). Natsionalno-patriotichne vykhovannia u konteksti suchasnykh vyklykiv: metodychni rekomendatsii [dlia vchyteliv, metodystiv, avtoriv program i pidruchnykiv, naukovtsiv, vykladachiv, studentiv zakladiv profesiinoi y vyshchoi osvity, upravlintsiv, politykiv]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/732103/1/BNV%20KSV%202022rek.pdf>. [in Ukrainian].

3. Kontseptsiiia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 06.06.2022 № 527. URL: <https://bit.ly/3UsbtJG>. [in Ukrainian].

4. Mogan V. (2021). Chomu derzhava povynna unormuvaty sferu natsionalno-patriotichnoho vykhovannia. [Ukrainska pravda]. URL: <https://www.ppravda.com.ua/columns/2021/12/14/7317302/>. [in Ukrainian].

5. Patriotyzm, mova ta zovnishnopolitychni priorytety – hromadska dumka Ukrainy. (2020). [Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni Ilka Kucheriva]. URL: <https://bit.ly/3KoSDyr>. [in Ukrainian].

6. Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti»: Zakon Ukrainy vid 13.12.2022. № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20>. [in Ukrainian].

7. Simnadtsiate zahalnonatsionalne opytuvannia: identychnist, patriotyzm, tsinnosti (17-18 serpnia 2022). [Sotsiologichna hrupa «Reitynh»]. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnya_2022.html. [in Ukrainian].